

5-маъруза. Мутахассислик бўйича дарсларни режалаштириш

Режа:

1. Дарсни режалаштириш.
2. Талабаларнинг мустақил ишлари.

1. Дарсни режалаштириш.

Дарснинг самарадорлиги унда ўтиладиган материал мазмуни ва методик жиҳатдан тайёрларлик сифатига ва режалаштиришга боғлиқ бўлади.

Дарс – хозирги замон ўқув – тарбия жараёнида таълим мақсадларини амалга оширишда асосий таълим шакли хисобланади. Ўтказилган дарс ўқувчиларни хам, ўқитувчини хам каноатлантириши керак. Бунинг учун дарс календар режа асосида ўз ўрнига эга бўлиши, унинг аниқ мақсади ва вазифалари белгиланган бўлиши керак. Дарс ўтиш жараёнида шакллантирилиши лозим бўлган билим, малака ва кўникмалар аввалдан аниқланиши, ва уларга эришиладиган даражага хам белгиланиши лозим. Дарсда ишлатиладиган методлар ва воситалар туркуми олдиндан аниқланиб олиниш ва улар дарсда ўтиладиган дастур материалининг мазмунига мувофиқ бўлиши мақсадга мувофиқдир. Дарсга кўйиладиган дидактик талаблардан яна бири – бериладиган ўқув материали мунтазам равишда осондан-кийинга, оддийдан-муракқабга, талабалар ёш хусусиятларини эътиборга олган холда амалга оширилиши керак.

Дарсга кўйиладиган ташкилий талаблар:

- Календар режа асосида дарснинг аниқ режаси (технологик харитаси) мавжуд бўлиши;
- дарсни ўз вактида бошланиб, ўз вактида тугаши;
- дарснинг мантикий изчиллиги, тугалланганлиги;
- дарсни ташкил этишда турли-туман воситалардан, ўқув-техник, компьютер техникасидан, кўргазмали куроллардан фойдаланишини кўзда тутиш.

Дарснинг таркибий тузилиши ўрганилаётган материалнинг мазмунига, дарсда фойдаланиладиган таълимнинг усуллари ва методларига, ўқувчиларнинг тайёргарлик даражасига, ўқув жараёнида дарснинг тутган ўрнига боғлиқ бўлади.

Дарс яхлит тизим, уни режалаштириш жараёнида таълимий, тарбиявий, ривожлантирувчи мақсадлар, “мазмун”, “шакл”, “услуб” ва вазифалари юзага чиқади. Яхлит тизимни тузиш учун ўқитувчи дарсни режалаштириш ва унга яхши тайёргарлик кўриш керак.

Режалаштириш икки хил бўлади:

- мавзууни тақвимий режасини тузиш
- дарсни тақвимий режасини тузиш

Тақвимий режса - биринчи навбатда дарс тизими ва дарсдан ташқари машғулотларда асосий функциялар (таълимий, тарбиявий, ривожлантирувчилар)ни амалга ошириш учун оптималь юлни танлашга хизмат қиласи.

Дарснинг тақвимий режаси- мавзунинг тақвимий режасидан фарқ қиласи ва унда хар бир дарснинг ўқув материали мазмуни аниқ ифодаланади ва уни маълум бир вақт оралиғида ўрганиш тартиби, усуллари аниқ кўрсатилади.

Замонавий ишлаб чиқаришнинг асослари билан куролланган, технологик жараёнларнинг умумий тамойилларини тушунадиган янги типдаги мутахассисларни шакллантириш фақатгина ўқув предметларининг фанлараро ва мавзулараро алоқадорлигидан фойдаланган тақдирдагина амалга ошади.

Дарснинг тақвимий режасида- дарс режаси хар бир мавзу бўйича катъий мантикий кетма-кетликда берилади. Бундай режа ўқитувчига олдиндан зарурий ўқитиш воситаларини танлаш, предметларнинг ўзаро алоқадорлигини ҳисобга олиш ва уларни амалга ошириш, ўқув материалини баён этишининг турли методлари ва воситаларини ўзгартириб туриш имконини яратади.

Тақвимий режалаштириш дарсни самарали тарзда ўқитишга имкон берадиган мезонларни олдиндан танлаш ва уларнинг зарурлигини таъминлашга қаратилади.

Бунда ўқитувчидаги материал тўплаш, дарс ўтишнинг самарали усулларини танлаш, ўз ишининг натижаларини таҳлил қилиш, илғор педагогик тажрибалардан фойдаланиш, ўз фаолиятини такомиллаштириш каби имкониятлар туғилади. Дарснинг тақвимий режаси узоқ вақт давомида фойдаланиладиган ҳужжат ҳисобланади, шунинг учун уни мунтазам равища тақомиллаштириб бориш керак.

Мутахассислик фани мавзулари бўйича дарсларни режалаштиришда қўйидаги масалалар пухта ва мукаммал тарзда ўрганилиб, эътиборга олиниши зарур:

- ҳар бир машғулотнинг аниқ мақсади (талабаларда қандай янги тушунчалар, тасаввурлар ва ғояларни шакллантириши, қандай технологиялар, ускуналар ва асбобларни ўзлаштиришга қандай билим ва кўникмаларни эгаллашга қаратилганлиги ўрганилиши лозим);
- илгари ўтилган фанлар хамда мазкур фан мавзулари ўртасидаги алоқани аниқлаш (талабаларга ўтилган материалларни янги юқори илмий савияда тақрорламаслик, балки ундан янги тушунча ва тасаввурларни шакллантириш учун фойдаланиш мақсадида);
- тушунтирилган янги ўқув материалининг амалий йўналишини аниқлаш (назариянинг амалиёт билан боғлиқлиги);
- муайян шароитларда таълим жараённида таълим беришнинг турли методлари ва усулларидан бирликда фойдаланиш;

- кўргазмали қуроллар, таълим беришнинг техник ва дастурлаштирилган воситаларидан ўқув машғулотларининг турли босқичларида фойдаланиш методикасини ишлаб чиқиш;
- талабаларни мустақил ишини рағбатлантириш ва ташкил этиш; (мустақил ишларни уйда, маҳсус лабораторияларда, ўқув қўлланмалари ва маҳсус адабиёт асосида бажариш, компьютер дастурлари устида ишлаш ва бошқалар);
- ўқув қўлланмалари, тавсия этиладиган адабиётларни аниқлаш;

2. Талабаларнинг мустақил ишлари.

Билимларни мустақил равища эгаллашга интилиш - ўқувчи фаолиятининг муҳим қисми ҳисобланиб, у ўқув жараёни билан бирга баъзи ҳолларда белгиланган дастур ва дарслерни бўйича, бошқа ҳолларда улардан четга чиқсан ҳолда олиб борилади. Мустақил равища билиш доирасини кенгайтириш ҳамда қўшимча назарий ва амалий материални ўзлаштириш эгаллаш мавжуд касбий манфаатларга ва мустақил ишлай билишқобилиятига боғлиқдир.

Мустақил ўқиб билим орттиришда китоб жуда катта рол ўйнайди. Китоб бўйича ўқувчи дарсда ўқитувчи томонидан берилган ўқув материалини тақрорлайди ва мустаҳкамлайди. Ўқувчилар китобдан ўқитувчи топшириғи бўйича ўқув материалининг маълум қисмини мустақил ўрганадилар.

Китоб билан ишлай билишлик умумпедагогик муаммонинг бир қисмидир.

Билимларни бевосита китобдан ўзлаштириш бўйича ўқувчиларнинг мустақил ишлаши дарсда ҳам, уй вазифасини бажариш жараёнида ҳам амалга оширилади. Бунинг учун ўқувчилар китоб билан ишлаш кўнималарига эга бўлишлари керак.

Мустақил ўрганиладиган материални аввал нисбатан содда, ўқитувчи изоҳларини талаб қилмайдиган даражада танлаб олиш зарур, кейинчалик эса ўқувчида тажриба йиғилиб борган сари материалнинг мураккаблик даражаси аста-секин оширилади. Китоб билан мустақил ишлашга уни ўқиб чиқиб тушуниш, эслаб қолиш нуқтаи назаридан эмас, балки маълум бир ўқув масалаларни ҳал этиш учун зарур бўлган материални топиш, қўйилган саволларга жавоб бериш нуқтаи назаридан қараш керак. Бу ҳолда ўқувчилар китоб билан ишлашнинг моҳиятини яққол кўрадилар, бу ўз навбатида маъносига тушунмай ёдлаб олишга интилишни бартараф қиласди.

Ўқувчиларни маълумотномалар, каталоглар, стандарт ва ҳоказолардан мустақил фойдаланишга ўргатиш зарур. Бунинг учун ўқитувчи шундай ўқув ва ишлаб чиқариш вазиятларини танлайдики, уларни ҳал этиш учун дарслердаги маъумотлар камлик қиласди. Шу асосда маълумотномалардан адабиётлардан фойдаланиш зарурати ва хатто эҳтиёжи туғилади.

Машқлар ва тақрорлаш тизими билан бир қаторда билим, малака ва маҳоратларни мустаҳкамлаш ва чуқурлаштириш усулларидан бири уйдаги мустақил ишдир. Уй машғулотларида ташкилий ва ўқув-билишга оид мустақиллик, яъни материални ўзгаларнинг ёрдамисиз ўрганиш, унинг

моҳиятини аниқлаш, масалаларни ҳал этиш, ёзма ва графикага оид машқларни бажариш қобилияти яққол намоён бўлади.

Ўтилган материалларни мустаҳкамлаш.

Янги материал баён этилгандан кейин ўқитувчи ўқувчиларнинг билим кўникма ва малакаларни мустаҳкамлайди. Ўқувчиларнинг янги материални тушуниб этиш сифати ўқитувчининг ўқув материални баён қилиш вақтида уларнинг дикқат - эътиборини бошқара олишига кўп жиҳатдан боғлиқдир. Ўқитувчи доимо аудиториядаги вазиятни ҳис этиши ва талабаларнинг дикқат-эътиборини мураккаб масалаларни ўрганиш учун бир жойга тўплаши ёки, аксинча, ўқувчиларнинг дикқат-қътиборини қисқа муддатли дам олдириб, ўқув материалининг давомини ўзлаштиришга тайёрлаш учун керакли чораларни ўз вақтида қўллаши лозим.

Янги ўтилган материални мустаҳкамлашни режадаги саволлар бўйича ўтказмаслик керак, чунки бу нарса кўп вақт талаб қиласи ҳамда кутилган натижаларни бермайди. Материални мустаҳкамлаш учун 4-5 та асосий саволларини тайёрлаб қўйиш тавсия этилади. Мазкур саволлар, бир томондан, узундан-узоқ жавобларни талаб қилмайдиган, иккинчи томондан эса янги материалнинг ўзлаштириш даражасини аниқлашга ёрдам берадиган бўлсин. Материални мустаҳкамлаш жараёнига иложи борича қўпроқ талабаларни жалб қилиши керак. Ўқув материалини мустаҳкамлашни суҳбат усули билан ўтказиш мақсадга мувофиқдир.

Уйга вазифа.

Уйга вазифа – талабаларнинг ўқув дастури бўйича мустақил иш шаклидир. Унинг ҳажми ўқувчилар имкониятларидан ортиқ бўлмаслиги ва уларни бажариш усуллари ўқитувчи томонидан яхши тушунтирилган бўлиши керак. Ўқувчиларнинг ривожланиш ва тайёргарлик даражаларини ҳисобга олган ҳолда индивидуал уй вазифалари ҳам бўлиши мумкин. Дарсда ўқитувчи уй вазифасининг бажарилишини ҳисобга олади ва назорат қиласи.

Талабаларни уйда мустақил шуғуллантиришдан кўзланган асосий мақсад аудитория шароитида ўзлаштирилган илмий билим, кўникма ва малакаларини мустаҳкамлаш, мукаммаллаштириш ва мустақил ишлашга ўргатишдан иборатдир.

Махсус фанда уй вазифалари фақат ўзлаштирилган материаллар юзасидан эмас, балки ўтилажак материаллар юзасидан ҳам берилиши мумкин. Бундай ҳолда дарс жараёни енгиллашади, ўқитувчи материалнинг энг муҳим ва мураккаб масалалари устидагина муфассал тушунча бериш имкониятига эга бўлади.

Уй вазифалари беришнинг хилма-хил шакллари мавжуд. Айниқса, дарслик ва китоб билан ишлаш, ўтилган мавзулардан келиб чиқадиган қонун, қоида ва таърифларни ёд олдириш; ўтилган мавзу юзасидан оғзаки ва ёзма машқлар; ўтилган мавзу юзасидан маъруза, иншо ва баён ёздириш; технологик жараёнларни кузатиш юзасидан уй топшириклари бериш мумкин.

Булардан энг кўп қўлланиладиган шакли кундалик ўтилган материаллар юзасидан бериладиган уй вазифалариридир.

Уй вазифаларининг муваффақиятли бажарилиши кўп жиҳатдан талабанинг пухта ўқишига боғлиқдир. Уй вазифаларини дарс охирида шошма-шошарлик билан топширмаслик, бунда ўқув адабиётларининг бети, параграфи ва масалаларининг сонларини қўрсатиш билан қаноатланмаслик керак. Уй вазифаси беришда, улардан кўзланган мақсад, топшириқни бажаришда нималарга эътибор қилиш зарурлиги, қандай қийинчиликларга дуч келиш мумкинлиги ва уларни ҳал қилиш йўллари, нималарни ёзиб олиш, нималарни ёдлаш, ёзма ишларни қандай тартибда акс эттириш кераклиги батафсил тушунтирилмоғи лозим. Шуни ҳам айтиб ўтиш керакки, уй вазифалари дарс охирида топширилиши шарт эмас. Уй вазифаси дарснинг қайси қисмiga тааллуқли бўлса, шу пайтдаёқ топшириқ бериб бориш мақсадга мувофиқдир.

Ушбу масалаларни барчасини мавзу бўйича дарслар тизимини ўз ичига оловчи дарслар тақвимий режасининг таркибий қисмлари қуидагича:

жадвал.

Дарсларнинг тақвимий режаси

Дарснинг таркибий рақами	1	
Дарснинг мавзуси	2	
Дарснинг тури	3	
Дарснинг мақсади	4	
Ўқитиши методлари ва педагогик технологиялар	5	
Таянч билимларни фаоллаштириш мақсадида материални тақрорлаш	6	
Билимларни назорат қилиш ва тескари алоқа турларини танлаш ва таъминлаш	7	
Талабаларнинг билимлари, малакалари ва кўнимкамларида режалаштирилаётган ўсишлар	8	
Дарсдаги тарбиявий иш, материални ҳаёт билан боғлаш, касбга йўналтириш	9	
Мавзуларнинг фанлараро ва ўзаро боғлиқлиги	10	
Дидактик воситалар, ўқитишининг техник воситалари	11	
Дарсда талабаларнинг мустақил ишлари	12	
Ўтилган материалларни мустаҳкамлаш	13	
Уйга вазифа (дарс материалини тақрорлаш)	14	

Бундай тақвимий режа дидактик мақсадлар изчилигини аниқлаш, ўтиладиган материал мазмунидаги етакчи ғояларни, фаолиятнинг асосий турларини ажратиш, фанлараро алоқаларни аниқлаш, дарс учун асосий кўргазмали куролларни тайёрлаш, ўқув жараёнини лойихалаш имконини беради.

Таянч сўз ва иборалар:

Тақвимий режа, дарснинг тақвимий режаси, мазмун, шакл, услуб, машғулот, технологик жараён, мавзу, ўқитиш воситаси, предметлараро алоқа, тескари алоқа, педагогик технологиялар, мустақил иш, уйга вазифа, адабиётлар.

Назорат саволлари:

1. Дарсни режалаштириш деганда нима тушунилади?
2. Режалаштириш неча турга бўлинади?
3. Тақвимий режа нима учун зарур?
4. Дарсни режалаштиришда нималар эътиборга олинади?
5. Ўқитиш методлари ва педагогик технологияларга нималар киради?
6. Билимларни қандай назорат қилиш усуллари мавжуд?
7. Дарсда тескари алоқа турлари қандай таъминланади?
8. Фанлараро боғланиш деганда нима тушунилади?
9. Дарсда талабалар қандай мустақил ишларни бажариши мумкин?
10. Уйга вазифа сифатида талабаларга нима берилади?